

**DESTANCILIK GELENEĞİNDE AŞIK VE KAHRAMAN
KÖROĞLU**
KOROGHLU AS ASHUG AND HERO OF THE EPIC TRADITION

Naile ASKER*

Özet

Köroğlu, bugün Sibiryâ`dan Balkanlar`a kadar Türkçe konuşulan bütün coğrafyaya yayılmış ortak kültürel değerlerimizden biridir. Türk, Türkmen, Özbek, Başkurt, Azerbaycan, Kazak, Karakalpak, Tatar Türkleri sözlü edebiyatının baş yapıtı olan Köroğlu`dan bahsetmek 500`e yakın versiyonun içerisinde ortak Köroğlu`yu bulmak demektir. Bu versiyonlara baktığımızda Köroğlu`nun büyük "Köroğlu" destanının baş kahramanı olduğunu görmekteyiz, ama bazı örneklerde Köroğlu doğa üstü güçleri olan destan kahramanı, bazı örneklerde bir hikaye ve hatta masal kahramanıdır. Bütün bunlarla beraber bir de destanda ve bazı kaynaklara göre gerçek hayatta yaşamış aşık Köroğlu vardır. "Köroğlu" mahlasıyla şiirler yazan, saz çalan aşığın 16. yüzyılda Anadolu`da yaşadığı bilinmektedir.

Bu yazıda Anadolu ve Azerbaycan Köroğlu tipleri örnek alınarak bir destan kahramanı olarak Köroğlu`nun aşıklık ve şairlik yeteneği üzerinde durulacaktır. Gerçek hayatta yaşadığı varsayılan Aşık Köroğlu ile destan kahramanı Köroğlu`nun şiirleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, destan, aşık, saz, şiir.

Summary

Koroghlu is one of our common cultural values spreading almost all Turkish speaking geography, from Siberia to the Balkans. Story of Koroghlu is the head work of Turkmen, Uzbek, Bashkir, Azerbaijan, Kazakhstan, Karakalpak, Tatar Turks folkore and it has up to 500 versions. When we look at these versions we can see that Koroghlu is the main character and the hero of " Koroghlu" epos, but in some samples Koroghlu is an epic hero with supernatural powers, even in some samples he is a story or a fairy tale hero. All of these together, according to one epos and to some sources Koroghlu has lived in a real life and he was ashug. There was a person nicknamed "Koroghlu" who wrote poems, played saz has lived in Anatolia in the 16th century.

This paper will focus on the ability of Koroghlu from the point of ashug and poet based on the Anatolia and Azerbaijan types of Koroghlu. The poems of the real ashug Koroghlu will be compared with the poems of the epic hero Koroghlu and both will be analysed.

Key words: Koroghlu, epos, ashug, saz, poem.

*Doç. Dr. Azerbaycan MBA Folklor Enstitüsü. Baku-Azerbaycan.

Assoc. Dr. The National Academy of Sciences of Azerbaijan Folklore Institute. Baku-Azerbaijan. E-mail: garacantali@live.com

Türk hikayecilik tarihine damgasını vurmuş “Köroğlu” kahramanlık destanı Sibirya`dan Balkanlar`a kadar Türkçe konuşulan hemen hemen bütün coğrafyaya yayılmış durumdadır. Bugün “Köroğlu” destanının yayılma ve sevilme gücüne bakarak, tüm Türk dünyasına onun kadar mal olmuş başka bir destan yoktur diyebiliriz. “Köroğlu”nun 500`e kadar farklı versiyonu mevcuttur. Bu çalışmada Köroğlu destanının Azerbaycan ve Anadolu versiyonu Köroğlu`su ve onun şairliği ve aşıklığı; “Köroğlu” destanındaki halk şiiri örnekleri ve aşık havaları konu edilecektir.

Türk halklarının ortak destanı olan “Köroğlu” yüzyıllardır insanların hafızasında canlılığını ve tazeliğini korumayı başarmış destansı söz yapıtıdır. Köroğlu`nun tarihi şahsiyet ve aşık olması bazı tereddütlerle beraber artık kabul olunmuştur. Araştırmacıların bir kısmı destan kahramanı Aşık Köroğlu`yla XVI. yüzyılda yaşamış Aşık Köroğlu`nun aynı kişi olması konusunu savunmaktadır. Bazı araştırmacılar ise “Köroğlu” kahramanı ile Aşık Köroğlu`nun bir ilişkisinin olmaması fikrindedirler. Osmanlı belgelerinde Aşık Köroğlu`nun bir saray aşığı olarak Özdemiroğlu Osman Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusuyla İran savaşlarına katıldığı belirtilmektedir.

Bu fikri savunanlardan biri olarak Sakaoğlu da, “Özdemiroğlu Osman Paşa`nın İran seferi ile ilgili olarak söylediği iki şiirinden hareketle onun 1585 yılında hayatta olduğu ve bu sefere katıldığı görüşündedir, varmaktayız. Bir ordu şairi olan Köroğlu, Evliya Çelebi`ye göre bir çöğür şairidir” [1, 29].

Köprülü, Aşık Köroğlu`nun tarihi şahsiyeti ve şairliğiyle ilgili olarak şöyle der: “Köroğlu adlı bir saz şairinin tarihi mevcudiyeti ortaya çıkmıştır ki, bunu Evliya Çelebi seyahatnamesindeki bir fıkra da teyit etmektedir. Mevcut olan manzumelerden birisi Özdemiroğlu`nun fütühatını anlatan bir destan, diğeri de onun ölümüne ait bir mersiye dir. Yine eski mecmualarda tesadüf edilen ve Köroğlu mahlasını taşıyan birçok manzume daha vardır ki, bunlar Köroğlu destanındaki bir takım rivayetlere ve şahsiyetlere sıkı sıkıya bağlıdır: Ayvaz, Bezirgân, Çamlıbel, Kırat, Bolu Beyi gibi... Kaplan postu giymiş gaziler, dörtlüler, beşliler gibi Osmanlı askeri tarihine ait tabirlere de tesadüf olunuyor. Acaba bu neşrettiğimiz manzumelerin hepsi bu bahsettiğimiz Köroğlu adlı saz şairine mi aittir? Bu suale şimdilik kati bir cevap vermektен çekinmekle beraber, şunu söyleyelim ki, XVI. asır sonlarında saz şairi büyük bir şöhret kazanmıştır” [2, 62].

N. Asker. Destancılık Geleneği İçerisinde Aşık ve Kahraman Köroğlu

“Köroğlu” destanını konu alan “Koçyiğit Köroğlu” adlı bir tiyatro eseri de yazmış olan şair Kutsi Tecer, XVI. yüzyılda yaşamış bir halk şairi olarak varlığı bilinen Aşık Köroğlu’ya ait olduğu kabul edilen iki şiir tespit ederek bastırmakla onun tarihi şahsiyet olması fikrini kesinleştirmiştir.

“Ahmet Kutsi Tecer’in bulup yayımladığı iki şiirden Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran seferine katılan (H. 985/M. 1577) Köroğlu adlı bir saz şairinin yaşadığını biliyoruz. Bu şiirlerden:

Osman Paşa eydür devletli Hünkar,
İnşallah sultanım Şirvan bizümdür.
Sen himmet eyle, inayet Allah`tan,
Mürvet Ali'nindir, meydan bizümdür.

dörtlüğü ile başlayanın da Osman Paşa'nın Tebriz'i fethedişi (H. 992/M. 1584),

Osman Paşa Tebriz'de ölür, ölünce,
Malın teslim eyler Sultan Murad'a.
Biri birin yoldu arşın yüzünde,
Zarın teslim eyler Sultan Murad'a.

dörtlüğü ile başlayanın da ise onun Tebriz'de ölüşü (H. 993/M 1585) dile getirilmektedir” [3].

H.Seçmen, Köroğlu'nun şairliği ve şahsiyeti üzerine yapmış olduğu çalışmasında “Köroğlu” destanının Kafkas, Güney Azerbaycan, Kars, Erzurum, Antep, Maraş, Elazığ ve diğer versiyonlarında yer alan şiirleri destan kahramanı Aşık Köroğlu’ya ait saymıştır. O ayrıca bibliyografik bir çalışmayla destandan 91 adet şiiri ayırmıştır [4, 141-233].

Kafkas`ta ve Güney Azerbaycan`da Köroğlu'nun kimliği, aşık ve şair gibi şahsiyeti daha erken zamanlardan araştırmacıların, derleyicilerin dikkatini çekmiştir. “Köroğlu” destanının yazılı kaynakları - daha XVIII. yüzyılların kadim elyazılarda, “Neğmeler Kitabında” [5], Tebriz`li Endelib Karacadağı`nin “Şeirler Macmuası” [6] kitabında ve bölgede yaşayan diğer halkların kendi alfabesiyle Türk dilinde yazıya alınmış nüshaları günümüze kadar ulaşmıştır. XIX. yüzyılın ortalarından Kafkas`ın Türk kültür merkezi sayılan Tiflis şehrinde Köroğlu'nun tarihi ve sanatsal kimliği, savaşları, yiğitliği tartışma ve eleşiri konusu olmuş, dönemin gazetelerinde bu konularda yazılar yazılmaya başlanmıştır. Bu yazılardan Köroğlu'nun aşık ve şair kimliğini konu eden bir makaleyi örnek olarak göstermekistedik. Zakafkasya Öğretmenler Semineri`nin talebesi Mirze Velizade yazısında bir destan kahramanı olan Aşık Köroğlu'nun şiirlerinden örnekler de vermiştir.

Şiirler hem orjinalinde, yani Türkçe hem de Rusça çevirisinde verilmiştir.

“Köroğlu” başlıklı yazısında müellif şunları yazar : “Kafkas Türkleri Köroğlu'nun türkülerini zevkle okumaktadırlar. Aşıklar sazın yardımıyla Köroğlu'nun o türküleri hangi koşullarda söylediğini genişçe tasvir ederler. Ancak bütün bunlara rağmen, Köroğlu'na ait sayılan bir çok türkülerin varlığı karanlık ve muammalı kalmaktadır. Kuşkusuz ki, kendi kaynaklarına göre bu türküler halkın malı, çünkü her şeyden önce onlarda halkın rengarenk düşünce tarzı açık olarak kendi ifadesini bulmuştur” [7, 122].

“Köroğlu” destanında Köroğlu'nun aşık geleneği şartlarına uyararak badeli aşık olması daha ilk elden kendini göstermektedir. Genç Rüşen'in babasının tavsiyesiyle Koşabulak'a gelmesi, köpüklü sudan içmesi destancılık geleneğine uygun olarak ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Köroğlu'nun babası Alı kişi bu pınardan bahsederken bu suda yıkananın eşine rastlanamaz güçlü, kuvvetli bir kahramana dönüştüğünü, bu sudan içenin de aşık olduğunu söyler [8, 18]. Şamanlığa giriş merasiminde de buna benzer uygulamaların olduğu biliniyor. Bu sudan içmek de aynen rüyada bade içmek gibi aşığa mistik anlam yükleme ve olağanüstü güçler vermektedir. Bir çok araştırmacı badeli âşık geleneği motifinin izlerinin şamanizme kadar uzandığını savunmaktadır.

Bir elinde saz, diğerinde kılıç olan kahraman Köroğlu'nun büyük şöhret kazanmasında, destanın ayrı ayrı kollarının bu kadar yüksek zirvelere ulaşmasında, yaygınlaşmasında Köroğlu'nun aşıklığının büyük etkisi olmuştur. “Köroğlu” dastanının küçük istisnaıyla bütün kollarında saz, şiir ve türkü vardır. Köroğlu duygulu, heyecanlı anlarında sazdan, şiirden yardım ister gibidir. Bundan başka, savaş öncesi, bir karar alma aşamasında da yine saz çalar, türkü söyler. Koçaklama türü bu şiirler Köroğlu destanında sıkça rastlanan türdendir:

Hoydu delilerim, hoydu,
Yeriyn meydan üstüne.
Havadakı şahin kimi
Tökülün al kan üstüne.

Koyun bedöyler kişnesin,
Misri kılınclar işlesin.

Kimi tenab kılınclasın
Kiminiz düşman üstüne.

Köroğlu çeker haşanı,
Beyler eder tamaşanı.
Men özüm Aslan paşanı.
Hereniz bir han üstüne [8, 153].

“Köroğlu” destanında bugün de işlek olan aşık şiir türlerinden istifade edilmiştir. Her an yenilenen, bugüne kadar aşıkların zevkine göre farklılıklar gösteren destan şiirlerinin genellikle halk şirinin bayatı-mani (7 hece), koşma (8 ve 11 hece) ölçülerinde olması da buradan kaynaklanmaktadır. Köroğlu'nun adını taşıyan bu türkülerin eski ve bir o kadar da zengin aşık şiirlerine bağlılığı, bu çeşmeden su içmesi sonucu bu türküler yüzyıllar boyunca kendi tazeliğini ve şeklini korumuştur. Şekil olarak büyük farklılıklar göstermeyen Köroğlu şiirleri içerik ve konu bakımından çok renkli ve çok çeşitlidir. Övgü, taşlama, güzelleme, ağıt, kocaklama, herbe-zorba vb. türler şiirlerin ana temasını oluşturmaktadır. Herbe-zorba türüne destanda daha sık raslanması da doğaldır. Savaş meydanlarında düşmana sazla, sözle, türküyle etki etmek zafer kazanmaya götüren yollardan biridir:

Laf eyleme, Aslan paşa
Sadreezem kaçdı sandım.
Havadakı humay kuşlar,
Yuvasından uçdu sandım.

Meydanda iyidlik satdı,
Gelmedi, günü yubatdı.
Giziroğlu şeşper atdı,
Şeşper yere keçdi sandım.

Köröğlü`yam bilin neden,
Kara bağrım oldu zeden.
Eyvaz`dı mı dara geden,
Yaralarım sancdı sandım [8, 151].

Köroğlu en zor anlarında aşık libasında, sazıyla içerisinde bulunduğu ağır durumu yoluna koyar. O,bazen bir aşık olarak ortaya çıkar ve

“Hemze'nin Kırat'ı aparması” kolunda olduğu gibi en zor anlarda, tek başına düşman ordusunun ortasında aşık kimliğiyle kahraman kimliğini

gölgede bırakır. “Köroğlu'nun Kars seferi” kolunda Köroğlu sefere aşık libasında çıkar. Demek ki, bazen dikkat çekmemesi, bazen keşif yapmak, bazen durumu değerlendirmek için Köroğlu aşık kimliğinden çok büyük ustalıklarla yararlanmaktadır. Köroğlu'dan başka Belli Ehmed de “Mehub Hanımın Çenlibel'e gelmeği” kolunda terk-i libas olmuş ve aşık kimliğine bürünmüştür.

Sazın sihri, mucizesi destanda bir kaç yerde özellikle ele alınmıştır. “Köroğlu'nun Beyazıt seferi” kolunda Tokatlı Hasan Paşa'nın gönderdiği kulun nasıl bir insan olduğunu denemek için Köroğlu'nun sazdan, sazın sihriden istifade etmesi destancılık geleneğinde yeni bir olaydır ve eşine raslanamaz bir deneme şeklidir. Köroğlu keleşlik için gelmiş kulu deneye tabii tutar, “Söyle görüm Arab oğlu / Canından küsdüğün var mı?” mısralarıyla başlayan 6 bend 7 heceli koşmasını çalıp söyler. Sözler kula etki etmez ve Köroğlu denemeden geçemeyen kulu keleş olarak destesine kabul etmez.

Bundan başka yine şiirin, sazın gücünü Köroğlu'nun Kıratı “tedavi” ettiği “Hemze'nin Kırat'ı aparması” kolunda görmekteyiz. Köroğlu, hasta, delirmiş atın yanında saz çalıp türkü söylemekle atın iyileştirdiğini söyler. Burada Kırat'ı kurtarmak için söylenmiş bir hile olsa da, bu fikir aslında yalan değildir ve destancılık geleneğinde bir çok örneğine raslamaktayız. Bade içmiş âşık adayı gördüğü rüyadan sonra bazen 3, bazen 40 gün baygın kalır. Bu durumda aynen Köroğlu'nun söylediği gibi “ahl-i hal” birinin başucunda saz çalmasıyla kendine gelir.

Köroğlu türkülerinde şiirsellik ve sanatsal güzellik, sözler ve ifadelerin yerinde kullanılması bakımından Türk destancılık tarihinin en güzel şiir örneklerini kendinde barındırmaktadır. Köroğlu'nun Kırat'ı övdüğü koşmada tekririn en güzel örneğini görmekteyiz. Kırat'ın paha biçilmez değerini göstermek için kullanılan “seksen bin” tekrarı insanı yormamakla beraber şiiri güzelleştirmektedir:

Eylen deyim Kırat'ın giymetini,
Seksen bin serkerde, mala da verme!
Seksen bin ağ tüklü gamer öyece,
Seksen bin hazine, pula da verme!

Seksen min ilhıya, seksen min ata,
Seksen bin mahaldan gelen barata,

Seksen bin kotana, seksen bin çüte,
Seksen bin kotallı kala da verme!

Köroğlu dövlətin endirsin düze,
Say, götür hamısın seksen bin yüze,
Seksən bin geline, seksən bin kıza,
Seksən bin ergene, dula da verme! [8, 175].

Köroğlu'dan başka destanda yerine göre Nigar Hanım, Eyvaz, Deli Hasan, Demirçioğlu, Belli Ehmed vb. de şiir söyler. Bu da destancılık geleneğine uygundur. Köroğlu destanının başka bir aşık kahramanı de Aşık Cunun'dur. Aşık Cunun Köroğlu'nun gören gözü, dinleyen kulağıdır. Şehir-şehir, köy-köy dolaşarak hem sosyal-siyasi durum hakkında bilgiler toplar, hem genç yiğit delikanlıları Köroğlu'nun keleşlerinin destesine katılmaya çağırır.

“Azerbaycan destanları” serisinin 4. cildinde yer alan “Köroğlu” destanının 2005 baskısında “Köroğlu” destanında hiç bir kolda yer almayan, ama aşıklar tarafından Köroğlu mahlasıyla okunan 30'a yakın şiir yer almaktadır. Bundan başka “Köroğlu” destanı anlatılırken kullanılan havalarda başka şiirlerde kullanılmaz. Çünkü bu şiir örnekleri ve bu havalarda destandan başka yerde bir anlam taşımaz ve genellikle destandan başka yerde kullanılmaz. Azerbaycan'da destan kahramanı Aşık Köroğlu'nun yarattığı düşünülen veya onun anısına aşıkların yarattığı 20'den fazla Köroğlu havasının olduğu biliniyor. Köroğlu havalarını her aşık okuyamaz, bunun için yüksek zil ses ve boğaz gerekir. Azerbaycan'da bu havaları çalıp söyleyen aşıklar “Koroğluhan aşıklar” olarak anılır. Türkiye'de de bu havaları çalıp söyleyen aşıklara “Köroğlu'cu aşıklar” denmektedir.

Azerbaycan'da son dönemlerde Köroğlu havalarına ilgi ve dikkat artmakta, bu havaların derlenmesi ve notaya alınması işleri devam etmektedir. Güzel sanatlar profesörü Tariyel Memmedov Köroğlu aşık havaları araştırmalarına çok değerli katkılarda bulunmuştur. O, klasik aşık havalarının bir çoğunu notaya almış ve kitap halinde bastırmıştır. Ayrıca “Köroğlu” havalarının Azerbaycan ve Türkiye aşıklarının ifasında yazılmış orijinal nota yazılarını, ilave olarak 1938-40'lı yıllarda Azerbaycan'da başlayan ve maalesef yarım kalan derleme çalışması çerçevesinde bir ekip tarafından yazılmış Köroğlu aşık havalarının nota elyazılarını da bastırmıştır [9, 40].

“Köroğlu havaları” adı altında “Köroğlu” destanında geçen tüm havaların yapı özellikleri tetkik edilmiş, bütün materyaller müellif tarafından 1978-1981 yılları arasında Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde düzenlenen folklor-etnografya bilimsel çalışmalarında incelenmiştir. Toplanan malzeme

grafik belgeleştirilmesi üstat aşıkların ifasında “canlı icra” yoluyla hayata geçirilmiştir.

Sonuç olarak belirtmemiz gerekir ki, araştırmacıların XVI. yüzyılda yaşadığını varsaydıkları Aşık Köroğlu'nun ve yine bu yüzyılda teşekkül ederek yaşadığı ve destan olarak şekillendiği sanılan “Köroğlu”nun kahramanı Aşık Köroğlu'nun şair ve aşık olarak aynı kişi veya farklı kişiler olması konusu bugün de bilimsel olarak araştırmaya açık olarak kalmaktadır. Osmanlı belgelerine göre III. Murad (1574-1595) devrinde bir saray aşığı olmuş Aşık Köroğlu'nun Osmanlı ordusuyla hareket ettiği ve orduda hizmet ettiği kanıtlanmıştır. Aşık Köroğlu yaşamış tarihi bir şahsiyet ve güzel şiirler sahibidir.

Bir destan kahramanı olan Aşık Köroğlu, Köroğlu mahlasıyla söylenen tüm türkülerin sahibidir. Destancılık geleneğine göre bu böyle kabul edilmiştir. ama destanda başka kahramanların dilinden söylenen türküler de vardır ve bu bize bu sonucu vermektedir ki, “Köroğlu” destanı hem şiirselliği yayılma ve sevilme alanı olarak hem çok kadim, kökleri Orta Asya'ya, Altaylar'a, geleneksel mistik destanlarımıza kadar uzanan çok eski ve hem de yeni yeni kollarının oluşmakta olduğu, hergün yeni şiirler, kahramanlarla beslenen çok genç bir destandır. Bu destanın kahramanı Köroğlu da hem kahramanlıklarıyla hem aşıklığıyla halkın sevgisini kazanmış destansı bir kahramandır.

KAYNAKLAR

1. Sakaoğlu Saim. Alptekin A. Berat. *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
2. Köprülü M. Fuad. *Türk Saz Şairleri I-V*, Milli Kültür Yayınları, Ankara 1962.
3. Güneş Burhan. *Halk Şiiri Antolojisi*. İlke Kitabevi Yayınları, 1996
4. Seçmen Hüseyin. *Köroğlu: Yaşamı, Sanatı Şiirleri*, Deniz Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.
5. İlyas M. “*Neğmeler kitabı*”. Nizami adına Elyazmalar İnstitutu arxivi. Tebriz. 1721.
6. *Endelib Karacadağı “Şiirler mecmuası”*. Nizami adına Elyazmalar İnstitutu arxivi. Tebriz. 1804
7. Velizade Mirza. *Predanie o razboynike Kor-oqlı*. SMOMPK. IX. II. Tiflis, 1890.
8. *Azerbaycan dastanları*. IV cild. Bakı. Çırag. 2005.
9. Memmedov Tariyel. *Koroğlu Aşığı Havaları*, Apostrof çapevi, Bakı, 2010.
10. Boratav P.N. *Köroğlu Destanı*. İstanbul, 1931
11. *Köroğlu*. Paris nushası (tertib edeni: İ. Abbaslı). Bakı, 1997
12. *Köroğlu*. Tiflis nushası (tertib edeni: E. Tofik kızı). Bakı, 2005